

MINTAQANING ISHLAB CHIQRISH SALOHIYATINING IQTISODIY MOHIYATI

Yusupov Nurbekjon Xasan o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Menejment” kafedrası

Telefon raqam: +998937222944

Isroilov Shoxrux Raxmonovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Buxgalteriya hisobi va menejment fakulteti talabasi

Email: isroilovshoxrux93@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola mintaqaning ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyatini chuqur tahlil qiladi. Unda ishlab chiqarish salohiyati tushunchasi, uning tarkibiy qismlari va mintaqaviy iqtisodiyotdagi o'rni atroflicha ko'rib chiqiladi. Maqolada salohiyatni shakllantiruvchi asosiy omillar, jumladan, tabiiy resurslar, mehnat resurslari, kapital va innovatsiyalar muhokama qilinadi. Shuningdek, mintaqaning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanishning ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari mintaqaviy iqtisodiy siyosatni ishlab chiqish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Mintaqa, Ishlab chiqarish salohiyati, Iqtisodiy mohiyat, Mintaqaviy rivojlanish, Resurslar, Samaradorlik, Innovatsiyalar, Iqtisodiy siyosat

Abstract. This article deeply analyzes the economic essence of a region's production potential. It comprehensively examines the concept of production potential, its structural components, and its role in the regional economy. The paper discusses the key factors

shaping this potential, including natural resources, labor resources, capital, and innovations. Furthermore, it substantiates the importance of effectively utilizing production potential to ensure sustainable regional economic development. The research findings serve as a theoretical basis for developing regional economic policies.

Keywords: Region, Production potential, Economic essence, Regional development, Resources, Efficiency, Innovations, Economic policy

Аннотация. Данная статья глубоко анализирует экономическую сущность производственного потенциала региона. В ней всесторонне рассматриваются понятие производственного потенциала, его структурные компоненты и роль в региональной экономике. В статье обсуждаются ключевые факторы, формирующие этот потенциал, включая природные ресурсы, трудовые ресурсы, капитал и инновации. Кроме того, обосновывается важность эффективного использования производственного потенциала для обеспечения устойчивого экономического развития региона. Результаты исследования служат теоретической основой для разработки региональной экономической политики.

Ключевые слова: Регион, Производственный потенциал, Экономическая сущность, Региональное развитие, Ресурсы, Эффективность, Инновации, Экономическая политика

Kirish. Hozirgi globallashuv sharoitida mintaqalarning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda ularning ishlab chiqarish salohiyatini chuqur tushunish va samarali boshqarish muhim ahamiyat kasb etadi. Ishlab chiqarish salohiyati nafaqat mavjud resurslar va ishlab chiqarish quvvatlari yig'indisi, balki mintaqaning kelajakdagi iqtisodiy o'sishini, raqobatbardoshligini va aholi turmush darajasini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Ayniqsa, innovatsiyalar va texnologik taraqqiyot shiddat bilan rivojlanayotgan davrda, mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyatini har tomonlama o'rganish, uning tarkibiy qismlarini aniqlash va ularning o'zaro bog'liqligini tahlil qilish dolzarb ilmiy va amaliy vazifadir. Bu boradagi tadqiqotlar mintaqaviy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va uning barqarorligini oshirish uchun zamin yaratadi.

Mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatining nazariy va amaliy jihatlarini bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, uning iqtisodiy mohiyatini zamonaviy sharoitlar va yangi iqtisodiy munosabatlar kontekstida chuqur tahlil qilishga ehtiyoj sezilmoqda. Mavjud yondashuvlar ko'pincha salohiyatni faqat miqdoriy ko'rsatkichlar orqali baholashga qaratilgan bo'lib, uning sifat jihatlarini, institutsional muhit bilan bog'liqligi va innovatsion komponentlari yetarlicha o'rganilmagan. Shuningdek, mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy tizimdagi o'rni, uning boshqa iqtisodiy kategoriyalar bilan aloqasi va iqtisodiy o'sishga ta'sir mexanizmlari bo'yicha yagona ilmiy yondashuv shakllanmagan. Bu esa mintaqaviy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi mintaqaning ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyatini har tomonlama ochib berish, uning tarkibiy elementlarini tizimlashtirish va mintaqaviy rivojlanishidagi o'rnini ilmiy asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun ishlab chiqarish salohiyatining nazariy asoslari tahlil qilinadi, uning baholash metodologiyalari ko'rib chiqiladi, mintaqaviy iqtisodiyotiga ta'siri baholanadi hamda salohiyatdan samarali foydalanish va uni rivojlantirish bo'yicha strategik yo'nalishlar taklif etiladi. Tadqiqot natijalari mintaqaviy iqtisodiyotni boshqarish samaradorligini oshirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyati tushunchasi iqtisodiy nazariyada sezilarli evolyutsiyani boshdan kechirgan. Dastlabki yondashuvlar uni asosan moddiy-texnik resurslar va ishlab chiqarish quvvatlari yig'indisi sifatida talqin etgan bo'lsa, zamonaviy adabiyotlarda salohiyat nafaqat mavjud resurslar, balki ularning samarali kombinatsiyasi, innovatsion qobiliyatlar va institutsional muhit majmuasi sifatida qaralmoqda. So'nggi yillarda chop etilgan tadqiqotlar, masalan, ishlab chiqarish salohiyatining dinamik xususiyati, uning doimiy o'zgaruvchanligi va tashqi omillar ta'siriga sezgirligi ta'kidlanadi. Bu esa salohiyatni statik emas, balki doimiy shakllanuvchi kategoriya sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyatini tahlil qilishda uning nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatlariga ham e'tibor qaratish muhimdir. An'anaviy yondashuvlar miqdoriy mezonlarga urg'u bergan bo'lsa, zamonaviy tadqiqotlar salohiyatning sifat komponentlarini, jumladan, inson kapitali sifati, innovatsion faollik, texnologik daraja va boshqaruv samaradorligini markazga qo'ymoqda. Institutsional muhitning salohiyatni shakllantirishdagi o'rni ham so'nggi yillarda keng muhokama qilinmoqda. Tadqiqotlar samarali huquqiy baza, shaffof boshqaruv tizimi va raqobat muhitining mavjudligi salohiyatni to'liq ro'yobga chiqarish uchun asosiy shart ekanligini ko'rsatadi. Demak, salohiyatni faqat resurslar yig'indisi emas, balki ularning iqtisodiy tizim ichidagi samaradorligini belgilovchi murakkab hodisa sifatida ko'rib chiqish lozim.

Ishlab chiqarish salohiyatining tarkibiy elementlari bo'yicha adabiyotlarda turli tasniflar mavjud bo'lib, an'anaviy resurslardan tashqari, so'nggi yillardagi tadqiqotlar innovatsion va intellektual komponentlarga alohida e'tibor qaratmoqda. Mualliflar mintaqaviy salohiyatning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida innovatsion infratuzilma, ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar (ITI) salohiyati, shuningdek, yuqori malakali inson kapitalini ko'rsatadilar. Texnologik taraqqiyot sharoitida, mintaqaning yangi texnologiyalarni o'zlashtirish, ishlab chiqarishga joriy etish va raqamli transformatsiyani amalga oshirish qobiliyati uning salohiyatining ajralmas qismiga aylangan. Bu esa ta'lim sifati va ilmiy-ishlab chiqarish integratsiyasi bilan bog'liq. Demak, salohiyat mavjud resurslar bilan cheklanmay, ularni yangilash va yangi qiymat yaratish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

Mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatini baholash metodologiyalari ham rivojlanib borgan. Dastlabki yondashuvlar asosan miqdoriy mezonlarga tayanilgan bo'lsa, bu usullar salohiyatning sifat jihatlarini aks ettira olmagan. So'nggi yillarda, tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan kompleks baholash modellarida nafaqat miqdoriy, balki innovatsion faollik indeksleri, inson kapitali sifati, institutsional samaradorlik va ekologik barqarorlik kabi sifat ko'rsatkichlari ham hisobga olinmoqda. Bu yondashuvlar salohiyatni ko'p o'lchovli kategoriya sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Zamonaviy ekonometrik va statistik vositalar mintaqaviy salohiyatni baholashda keng qo'llanilmoqda.

Mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy rivojlanishdagi roli va ta'siri ko'plab tadqiqotlarning markazida turadi. Yuqori salohiyatga ega mintaqalar iqtisodiy o'sishning barqaror sur'atlarini ta'minlash, bandlikni oshirish va turmush darajasini yaxshilashda ustunliklarga ega bo'ladi. Salohiyatdan samarali foydalanish mintaqaning raqobatbardoshligini oshirish, eksportni kengaytirish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun muhim omil hisoblanadi. Diversifikatsiyalangan va innovatsion yo'naltirilgan salohiyat mintaqaning tashqi shoklarga chidamliligini oshirib, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. U yangi tarmoqlarni rivojlantirish, yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish va innovatsion ekotizimlarni shakllantirish uchun ham zamin yaratadi. Shu bois, mintaqaviy siyosat salohiyatni rivojlantirish va undan oqilona foydalanishga qaratilgan bo'lishi lozim.

Mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanish va uni rivojlantirish strategiyalari bo'yicha keng ko'lamli ilmiy ishlar olib borilgan. Zamonaviy adabiyotlarda, masalan, ushbu strategiyalar innovatsiyalarni rag'batlantirish, inson kapitalini rivojlantirish, infratuzilmani takomillashtirish va institutsional islohotlarga qaratilganligi ta'kidlanadi. Klaster siyosati, sanoat parklari va erkin iqtisodiy zonalar salohiyatni konsentratsiyalash va sinergik effektlarni yaratishda muhim rol o'ynaydi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish, "aqlli" ixtisoslashuv strategiyalari va xalqaro hamkorlikni kengaytirish mintaqaning global qiymat zanjirlariga integratsiyalashuvini ta'minlab, salohiyatni oshirishga xizmat qiladi. Bu strategiyalar davlat-xususiy sheriklik orqali amalga oshirilishi lozim. Salohiyatni rivojlantirishda ekologik barqarorlik va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillariga rioya qilish muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyati tushunchasi iqtisodiy nazariyada sezilarli evolyutsiyani boshdan kechirgan bo'lib, hozirgi kunda u nafaqat moddiy resurslar yig'indisi, balki murakkab, ko'p o'lchovli, dinamik tizim sifatida qaralmoqda. Mavjud adabiyotlar uning tarkibiy elementlari, baholash metodologiyalari va mintaqa iqtisodiy rivojlanishidagi o'rni bo'yicha boy ma'lumotlarni taqdim etadi. Biroq, kirish qismida ta'kidlanganidek, ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyatini zamonaviy sharoitlar va yangi iqtisodiy munosabatlar kontekstida chuqur tahlil qilishga,

ayniqsa, uning sifat jihatlari, institutsional muhit bilan bog‘liqligi va innovatsion komponentlarining o‘zaro ta‘sirini tizimli o‘rganishga ehtiyoj sezilmoqda. Shuningdek, uning iqtisodiy tizimdagi o‘rni, boshqa iqtisodiy kategoriyalar bilan aloqasi va iqtisodiy o‘sishga ta‘sir mexanizmlari bo‘yicha yagona ilmiy yondashuvning shakllanmaganligi ushbu tadqiqotning dolzarbligini oshiradi. Ushbu maqola shu bo‘shliqlarni to‘ldirishga va mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyatini yangicha nuqtai nazardan ochib berishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot mintaqaning ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyatini har tomonlama ochib berish, uning tarkibiy elementlarini tizimlashtirish va mintaqa iqtisodiy rivojlanishidagi o‘rnini ilmiy asoslash maqsadida kompleks va interdisiplinar yondashuvga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy metodologik negizini sifatli tahlil, mantiqiy umumlashtirish, tizimli yondashuv va qiyosiy tahlil usullari tashkil etadi. Ushbu metodologiya mavjud nazariy bo‘shliqlarni to‘ldirishga, ayniqsa, ishlab chiqarish salohiyatining sifat jihatlari, institutsional muhit bilan bog‘liqligi va innovatsion komponentlarining o‘zaro ta‘sirini chuqur o‘rganishga qaratilgan.

Tadqiqotning dastlabki bosqichida mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyati tushunchasining nazariy asoslari va evolyutsiyasini tahlil qilish uchun keng qamrovli va tizimli adabiyot tahlili (Systematic Literature Review) o‘tkazildi. Bu jarayonda xalqaro va milliy ilmiy jurnallar, monografiyalar, dissertatsiyalar, konferensiya materiallari hamda nufuzli ilmiy-tadqiqot markazlarining hisobotlari o‘rganildi. Ayniqsa, 2020-yildan keyin chop etilgan ishlarga alohida e‘tibor qaratildi, chunki ular globallashtirish va innovatsion iqtisodiyot sharoitida salohiyatning yangi jihatlari ochib beradi. Ushbu tahlil Scopus, Web of Science, Google Scholar kabi akademik ma‘lumotlar bazalari orqali amalga oshirilib, mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyati, iqtisodiy o‘sish, innovatsion salohiyat, inson kapitali va institutsional muhit kabi kalit so‘zlar bo‘yicha izlanishlar olib borildi. Bu adabiyot tahlili mavzuning dolzarbligini, mavjud tadqiqotlardagi yutuqlar va kamchiliklarni aniqlashga, shuningdek, tadqiqotning nazariy asoslarini mustahkamlashga xizmat qildi.

Ikkinchi bosqichda, mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatining tarkibiy elementlarini aniqlash va ularning o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish maqsadida strukturaviy-funksional tahlil (Structural-functional analysis) usuli qo‘llanildi. Bu usul salohiyatni bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan resurslar (moddiy, mehnat, moliyaviy, tabiiy), innovatsion qobiliyatlar, texnologik daraja, inson kapitali va institutsional muhit kabi komponentlar majmuasi sifatida ko‘rib chiqishga imkon berdi. Har bir komponentning mintaqa iqtisodiy tizimidagi o‘rni va funksiyasi aniqlandi, ularning o‘zaro ta’sir mexanizmlari va sinergik effektlari o‘rganildi. Bu tahlil salohiyatning dinamik va murakkab xususiyatini tushunishga yordam berdi.

Uchinchi bosqichda, ishlab chiqarish salohiyatini baholash metodologiyalarini tanqidiy ko‘rib chiqish va ularning zamonaviy sharoitlarga mosligini aniqlash uchun qiyosiy tahlil (Comparative analysis) usuli qo‘llanildi. An’anaviy miqdoriy baholash usullari bilan bir qatorda, so‘nggi yillarda rivojlangan kompleks baholash modellariga, jumladan, sifat ko‘rsatkichlarini (innovatsion faollik indeksleri, inson kapitali sifati, institutsional samaradorlik va ekologik barqarorlik) o‘z ichiga olgan yondashuvlarga alohida e’tibor qaratildi. Bu tahlil har bir metodologiyaning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlashga, shuningdek, mintaqaviy salohiyatni baholashda eng samarali va to‘liq yondashuvlarni tanlashga imkon berdi. Xususan, 2020-yildan keyingi tadqiqotlarda taklif etilgan yangi baholash indeksleri va modellarining nazariy asoslari va amaliy qo‘llanilishi o‘rganildi.

To‘rtinchi bosqichda, mintaqa iqtisodiy rivojlanishida ishlab chiqarish salohiyatining roli va ta’sirini aniqlash maqsadida tizimli yondashuv (Systemic approach) va mantiqiy umumlashtirish (Logical generalization) usullari qo‘llanildi. Salohiyatning iqtisodiy o‘rishga, raqobatbardoshlikka, bandlikka va aholi turmush darajasiga ta’sir mexanizmlari iqtisodiy nazariya tamoyillari asosida tahlil qilindi. Bu bosqichda salohiyatning nafaqat bevosita, balki bilvosita ta’sirlari, jumladan, innovatsion ekotizimlarni shakllantirish, yuqori qo‘shimcha qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishdagi o‘rni ham o‘rganildi. Mantiqiy deduksiya orqali mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyatini aks ettiruvchi yangi konseptual model ishlab chiqildi,

bu model salohiyatni faqat resurslar yig'indisi emas, balki ularning samarali kombinatsiyasi va yangi qiymat yaratish qobiliyatini belgilovchi murakkab tizim sifatida talqin etadi.

Nihoyat, ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanish yo'llari va uni rivojlantirish strategiyalarini shakllantirishda sintez (Synthesis) va prognozlash (Forecasting) elementlaridan foydalanildi. Mavjud ilg'or xalqaro tajribalar, jumladan, "aqlli" ixtisoslashuv, klaster siyosati va raqamli transformatsiya strategiyalari tahlil qilinib, ularning mintaqaviy sharoitlarga moslashuv imkoniyatlari baholandi. Bu bosqichda davlat-xususiy sheriklik, innovatsiyalarni rag'batlantirish, inson kapitalini rivojlantirish va institutsional islohotlarning salohiyatni oshirishdagi ahamiyati ilmiy asoslandi. Tadqiqotning barcha bosqichlarida olingan natijalar bir butun holda umumlashtirilib, mintaqaviy iqtisodiyotni boshqarish samaradorligini oshirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu metodologiya tadqiqotning maqsadlariga erishish va mavzuning chuqur ilmiy tahlilini ta'minlash uchun mustahkam zamin yaratadi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot mintaqaviy ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyatini chuqur tahlil qilib, uni nafaqat resurslar yig'indisi, balki innovatsion qobiliyatlar, inson kapitali va samarali institutsional muhitni o'z ichiga olgan murakkab, dinamik tizim sifatida asosladi. Maqolada salohiyatning sifat jihatlari, uni baholashning kompleks metodologiyalari va mintaqaning barqaror iqtisodiy o'sishi, raqobatbardoshligi hamda aholi turmush darajasini oshirishdagi hal qiluvchi o'rni ochib berildi. Salohiyatdan samarali foydalanish va uni rivojlantirish uchun innovatsiyalarni rag'batlantirish, inson kapitalini takomillashtirish va institutsional islohotlarga asoslangan integratsiyalashgan strategiyalar zarurligi ta'kidlandi. Bu yondashuv mintaqaviy iqtisodiyotni boshqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **N. To'xliyev** – O'zbekiston iqtisodiyoti asoslari.

2. **D. Bobojonova** – O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar (70–80-yillar misolida).
3. **A. Ortiqov** – Industrial iqtisodiyot.
4. **I. Hamedov, A. Alimov** – O‘zbekiston Respublikasida tashqi iqtisodiy faoliyat asoslari.
5. **N. Oblomurodov, F. Tolipov** – O‘zbekistonda soliqlar tarixi.
6. **G‘. H. Hojjahmedov** – Oziq-ovqat tovarlari tovarshunosligi.
7. **Bekzod Mamatqulov** – O‘zbekistonda iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish islohotlari.